

La tesi d'Antònia Sabater caracteritza el llenguatge dels senyors de Palma

El treball *La parla d'una classe social: els senyors de Palma*, defensat a la Universitat de les Illes Balears, estudia aquest estament aristocràtic a partir de la caracterització del sociolecte que els identifica com a classe i que la investigadora defineix com una parla essencialment conservadora, correcta, acurada, amb una gran riquesa lèxica i un gran nombre d'arcaïsmes i depurada de castellanismes

Palma. Gener de 2011

La tesi doctoral d'Antònia Sabater, defensada a la Universitat de les Illes Balears, estudia la classe social dels senyors mallorquins mitjançant la caracterització de la seva parla. El treball *La parla d'una classe social: els senyors de Palma*, que ha estat dirigit pels doctors Joan Miralles i Monserrat i Sebastià Serra i Busquets, pretén aprofundir en el coneixement d'aquest estament antigament hegemònic a Mallorca que, per causa del seu caràcter endogàmic i tancat, constitueix una illa dins una illa i que ha experimentat una important pèrdua de privilegis durant els darrers dos segles.

La investigadora Antònia Sabater, autora de la tesi. Foto: UIB

La recerca ha permès caracteritzar la parla dels aristòcrates, que constituïa un sociolecte i alhora un cronolecte essencialment conservador, correcte, acurat i caracteritzat per una gran riquesa lèxica, amb un gran nombre d'arcaïsmes i depurat de castellanismes. Es tracta, en definitiva, d'un treball que avui ja no es podria fer, atès que els descendents dels entrevistats no han viscut en primera persona la realitat d'aquest grup social.

La tesi parteix de la premissa que les llengües varien en funció del temps i de l'origen geogràfic i social dels parlants i dels contextos en què s'utilitzen. Així, el punt central d'aquest estudi és la *variació diastràtica* o *social*, que, evidentment, està immersa dins la *variació diacrònica* o *temporal* i la *diatòpica* o *geogràfica*. Endemés, s'ha de tenir en compte la *variació diafàsica* (el *registre*), ja que la situació comunicativa condiciona l'ús d'unes determinades formes lingüístiques. La investigadora es refereix a la parla dels informadors com a *dialecte* o *varietat dialectal* que presenta un conjunt de característiques lingüístiques que la fan associable a un grup de parlants o usuaris. És en la seva varietat social, generacional i geogràfica, on l'estudi d'Antònia Sabater posa l'èmfasi.

Des del punt de vista de la investigadora, el sociolecte dels senyors és la punta de l'iceberg de tot un sistema social i cultural que ha perviscut –això sí, transformant-se– durant molts de segles de la història de Mallorca. La classe social dels senyors de Palma és un grup que segueix unes normes molt rígides pel que fa a l'ús de la llengua, la qual cosa els permet conèixer-se entre ells i diferenciar-se dels altres. Aquest estament ha conservat un conjunt de trets lingüístics que els identifica com a classe. Aquest sociolecte és el resultat d'una manera de viure que combina orgull de classe, tradicions i costums, cases a Palma i possessions a fora, amb el gran desplegament humà que això implica: capellans, criats, amos i pagesos en tota la seva diversitat, propis d'una Mallorca preindustrial.

La recerca ha permès destacar en la varietat lingüística dels senyors de Palma l'ús d'arcaïsmes, unes peculiars fórmules de tractament i un lèxic ampli que fa referència a la casa, el servei, la locomoció, la gastronomia, i també a les joies i la indumentària. També queda palesa la seva posició envers els altres subdialectes del català i les altres llengües; la seva visió de les altres classes socials i, en general, d'una Mallorca ja gairebé desapareguda.

Els llinatges

L'estudi recull una breu història dels llinatges de les persones entrevistades, a fi de fer palès el seu origen i aclarir que no tots vénen de la conquesta. Així, dels que arribaren a Mallorca arran de la conquesta cal esmentar els Torrella, els Oleza, els Villalonga i els Montaner/Muntaner. Pel que fa a la resta de llinatges, n'hi ha que descendeixen d'antics ciutadans, com els Dameto, els Gual, els Moragues o els Morell; de cavallers, com els Dezcallar/Descallar; de mercaders, com els Saforteza i, fins i tot, de l'estament de mà major –propietaris de terres valorades en més de 1.000 lliures, eren també denominats senyors pagesos o senyors de possessió–, com els Truyols i els Ramis d'Ayreflor.

Els senyors que varen ser entrevistats en el marc d'aquest estudi tenien com a primera llengua la catalana, perquè la noblesa mallorquina, a diferència de la d'altres regions, no es va castellanitzar fins a una època recent. És més, el fet de parlar un sociolecte tan definit, els ajudà a mantenir la seva identitat com a classe. La pèrdua de privilegis, el desprestigi social dels valors promoguts per la noblesa, la creixent homogeneïtzació econòmica i cultural de la societat mallorquina, producte del capitalisme i del procés contemporani de globalització, són algunes de les circumstàncies que afavoriren la decadència dels senyors. A més, l'homogeneïtzació, que es produí en tots els àmbits, també accentuà l'afany de diferenciació d'aquest grup respecte de la resta de la societat a través de diversos factors, entre els quals destaca el llenguatge.

Els nobles pretenen mantenir una bona relació amb la pagesia i també amb tot el personal al seu servei. Amb l'estament eclesiàstic tenen una estreta relació. Per altra banda, menyspreen els nous rics que han ascendit socialment, als quals denominen *mossons* de manera despectiva, que imiten el seu comportament i la seva manera de parlar. Hi havia un cert *statu quo* amb els xuetes d'orella alta, que tenien un alt poder adquisitiu. Gaudien de poder econòmic i són conscients del pes social que tenien en el passat, en què eren propietaris de grans possessions i finques als pobles, i tenien cases pairals a Palma, que representen el llinatge.

Metodologia: història oral

La tesi recull les transcripcions de les entrevistes amb 24 persones pertanyents a la classe de senyors mallorquins, que en el moment de dur a terme les entrevistes –entre els anys 1991 i 1995– eren més grans de 65 anys. Actualment, d'aquestes persones únicament en sobreviuen dues. Les entrevistes transcrites sumen un total de 75 hores de conversa, a les quals s'han de

sumar 28 hores més pertanyents a 13 entrevistes no transcrites. De les transcrites, 15 corresponen a senyors i 9 a senyores. Les entrevistes transcrites han estat escollides per la representativitat dels llinatges dels informants i per la riquesa informativa que aporten. En definitiva, és un projecte basat en l'estudi del llenguatge a través de la història oral, que és una de les maneres que es tenen per conèixer de més a prop aquesta classe social i que pot aportar noves perspectives.

Les trobades enregistrades s'ofereixen en la tesi per temes o blocs de continguts, de manera que donen una visió rica i plena d'una època ja a punt de desaparèixer des d'una òptica privilegiada i, fins avui, pràcticament desconeguda, la de la classe dominant tants de segles: els senyors. La història de vida dels entrevistats és la història de la societat i la cultura mallorquines del segle XX –amb tots els canvis que s'hi han esdevingut–, vista a través d'una perspectiva poc usual. De fet, la gran novetat de la tesi d'Antònia Sabater és que, per primera vegada, siguin els mateixos senyors qui parlin directament i contin, a través de la paraula –i del silenci– les seves vivències i transmetin les seves opinions. Un estudi d'aquest tipus ens ajuda a valorar la riquesa de la nostra llengua i a donar una visió més àmplia i detallada d'aquesta classe social que tant ha influït en el decurs de la història de Mallorca.

La investigadora s'ha servit també de moltes i diverses fonts documentals, com ara llibres de memòries, d'història documental i d'història oral, manuals de llengua i obres de ficció, especialment les que fan referència a l'ambient en què vivien els senyors mallorquins, per completar l'estudi.

Una parla característica

La recerca ha permès caracteritzar, a nivell formal, els trets característics propis de la parla dels senyors. El seu sociolecte, sotmès també a la variació diacrònica i a la variació diatòpica, té una sèrie de característiques definitòries que afavoreixen la cohesió del grup i la diferenciació de les altres classes socials. Per tant, la llengua és un factor que facilita la identificació dels membres d'aquesta classe: els permet reconèixer-se entre ells i distingir-se de la resta d'individus socials.

En l'àmbit fonètic, existeix en el llenguatge dels senyors la tendència a pronunciar [u] la o àtona, quan la vocal tònica és una *i* o una *u* (en mots com *custom*, *mallurquí*...). També és important consignar que els senyors pronuncien els seus llinatges d'una manera diferent de les altres classes socials. És el cas de pronunciar *Aulesa* en lloc d'Oleza; o *Villaronga* en lloc de Villalonga.

Pel que fa als aspectes morfosintàctics, cal destacar l'ús abundant d'arcaïsmes per part dels senyors mallorquins, fet que pot tenir diverses explicacions: la conservació de formes antigues és un element de resistència en un moment de decadència, i el contacte amb la pagesia afavoreix el manteniment de certes formes i expressions típicament mallorquines. Un dels arcaïsmes més freqüents és l'ús de les formes del subjuntiu acabades en *-a* o *-e* en lloc de les finalitzades en *-i*. Per exemple: l'ús de *faça* en lloc de *faci* i de *vulga* en lloc de *vulgui*. Segons Pérez Saldanya, l'ús de la marca *-i* en el subjuntiu ha estat una innovació que ha tingut molta difusió en català i que avui dia té un caràcter estàndard.

En el cas de les fórmules de tractament, cal destacar l'ús d'antropònim seguit de substantiu. Per exemple, és el cas de *Pep germà*, *Xim cosí* o *Salvador cotxer*. Però *onclo Pep* / *tia Pepa*. En aquest apartat s'han seleccionat altres fórmules de tractament com [Família, mon pare i ma mare, onclo, parentela, senyor avi / senyora àvia, dona, ell / ella, vós, vossa mercè / vostra mercè, vostè, botifarra, honor, mosson, sen, xueta]. Aquestes entrades ja comencen amb l'estructura de

transcripció fonètica, interpretació dels diccionaris i fragments transcrits, que ajuden a veure d'una manera més àmplia aquest univers. Pel que fa als noms propis, l'autora apunta també la tendència que es dona en aquesta classe social a castellanitzar alguns noms, com *Pedro*, *Mercedes*, *Fernando*, *Dolores*, *Carlos*. En canvi, d'altres com *Joan*, *Felip*, *Jordi*, *Xim*, *Pep*, *Toni* o *Aina...* no es castellanitzen.

El lèxic dels senyors

Finalment, l'apartat més important de tot el treball el constitueix el lèxic dels senyors. La tesi conté un recull d'aquelles paraules que constitueixen un lèxic ric i propi que han servit de fil conductor per analitzar altres trets del caràcter, de la posició social, de l'estructura familiar, dels costums, de la gastronomia i de la indumentària d'aquest grup social.

La casa

El lèxic es presenta dividits per temàtiques. En primer lloc la casa, amb les seves accepcions: Can, casa, casa pairal i casal. No es tracta només d'un edifici sinó de tota una institució per la classe dels senyors. La casa inclou tant persones com objectes. Les parts de la casa que podem trobar dins una casa de senyors són: alcova, arxiu, cambra, capella, celler, *estrado*, estudis, gabella de la sal, llibreria, lligador, menjador, passet, pati, quadra, quadreta, *quarto*, *recibidero*, sala... En aquest apartat s'han recollit també algunes de les paraules que es refereixen al mobiliari i ormejos de la casa que l'estil de vida dels senyors requeria. Aquests mots són els següents: aparadora, mançanilla, aranya, *banquillo*, cadires de dida, canelobre, cornucòpia, lampadari, salamó, canterano de peu de cabra, dosser, espalmatòries i *mundo*.

L'alcova és un dormitori amb una sala d'estar, separada per un arc i unes cortines. Domicili particular.

El grup de persones que ofereixen els seus serveis als senyors conformen tot un entramat que sustenta aquesta classe social i el seu gènere de vida. Aquest entramat el formen el servei als infants: dida, institutriu, mestra i teta. El servei de la casa: cambrer/a, cotxer, *chauffeur*/xofer, cuiner, lacai de llibrea, majordom, mecànic i rebostera. Amb relació al servei extern podem anomenar els menestrals i els marxandos. Cada casa té uns colors propis reflectits a les cortines, als entapissats dels mobles i a les llibrees, que la distingeixen i permeten identificar-la. D'aquí es deriva la frase "De quin color van vestides les teves llibrees".

La locomoció

En segon lloc, després de la casa l'estudi se centra en la locomoció. S'han seleccionat les paraules següents: carruatge, berlina, birlotxo, brec, carretet, carrossa, diligència, galera, galereta, victòria i també els moderns vehicles de locomoció com l'automòbil, especialment el Loryc. Els mitjans de transport eren, per als senyors, individuals o familiars, i sempre, tret de cavalcar, requerien un servent que menàs.

L'alimentació dels senyors

La gastronomia també ocupa un lloc molt rellevant dins la construcció de la seva identitat com a classe. Tot i que menjaven els mateixos productes i plats que les altres classes socials –encara que alguns menjars són rebutjats pels nobles (com el colom, el conill i la tomàtiga)–, en consumien altres considerats de més luxe, tant pels productes utilitzats, com perquè només els sabien elaborar els seus cuiners. També es nota una manca de peix en la seva dieta, en canvi sí que utilitzaven i valoraven els productes i animals autòctons que provenien de les seves terres (indiote negre, porc negre, carxofa blava). No els agrada la llet i la xocolata que no sigui negra. Hi ha una simbiosi entre la cuina nobiliària i la conventual i són importants les plagues on guarden les receptes. Valoren molt la gastronomia francesa, fins i tot els seus cuiners eren enviats a París a aprendre cuina. Els àpats constituïen un vertader ritual de classe, eren molts a taula tant per dinar com per sopar, sovint es reunien fins a tres generacions.

La joieria i la indumentària

A través de les entrevistes realitzades es pot veure com coneixen l'antiga aliança mallorquina. Aquesta era un anell normal amb dos corets. També coneixen l'aliança mallorquina més moderna, que tenien tots els senyors, xapada en dues parts que no es podien desfer. Per documentar-ho, l'estudi inclou fotografies de diferents joiers de Palma, del vocabulari de joieria de Ramis i Torres i també de col·leccions particulars. A l'apartat de joieria també s'inclouen altres termes com botonada, agulla, *presea*, ram de brillants i tumbaga.

Ram de brillants del segle XVIII. Foto cortesia de la joieria La Perla (Palma).

En referència al lèxic sobre la indumentària, els entrevistats esmenten des de les seves pròpies peces de roba fins a les del servei. Les paraules seleccionades són: escambrai, guerrera, guatlereto, *lacet*, llibrea, mantó de copinyes, *petxera*, volant i xalina. *El traje en Mallorca* de mossèn Mulet és el llibre de referència.

Uniforme de llibrea, vestimenta destinada als criats, que donava importància a la casa. Col·lecció particular.

El lèxic magicoreligiós

La religiositat i el seguiment dels rituals marca el dia a dia dels entrevistats. Aquesta religiositat els connecta amb la pagesia, que és profundament conservadora. En una classe social on tot està marcat, payoutat i ritualitzat, la mort esdevé un marc idoni per representar, davant ells mateixos i davant la resta de la societat, tot allò que són. És el ritual de què parlen més freqüentment. Per això, la major part de les paraules que tractam es refereixen a aquest moment concret, i n'hem seleccionat les següents: *atxa*, *ciris d'il·lustre*, *creu alçada*, *fer plegamans*, *paraigua* i *viàtic*.

Els eufemismes

La darrera part que conforma el tema del lèxic són els eufemismes, els substitutius i les paraules tabú: prefereixen apotecaria a farmàcia, casa a palau, casta a classe, Ciutat a Palma i vós a vostè. Usen cuixot en lloc del castellanisme corresponent *jamón*, així fraula per *fresa*, llavonneses o llavor en lloc d'*entonces*, palaia per *lenguado*, saïm per mantega, entre d'altres...

Al marge, la recerca també ha permès determinar que, entre els senyors, hi ha dues posicions diferents sobre la qüestió de la unitat de la llengua: la majoria d'ells tenen molt clar que el mallorquí és un dialecte del català, mentre que d'altres opinen que el català i el mallorquí són dues llengües diferenciades. Manifesten que al Principat castellanitzen més que a Mallorca. Consideren que la seva parla és la varietat lingüística més correcta de Palma i que els mossos mesclen paraules castellanques amb el mallorquí. Des del punt de vista de la investigadora, la noblesa ha estat un dels bastions del manteniment de la llengua catalana a Mallorca, juntament amb el mallorquí de trona (això és el llenguatge de l'Església) i la parla pagesa.

Conclusió

A tall de síntesi, l'autora de la tesi afirma que els senyors han conformat una classe social endogàmica, orgullosa de ser qui és, culta, conservadora de tradicions i costums, que ha perdurat al llarg del temps. La recerca ha permès caracteritzar la parla dels aristòcrates, que constituïa un sociolecte i alhora un cronoclecte essencialment conservador, correcte, acurat i caracteritzat per una gran riquesa lèxica, amb un gran nombre d'arcaïsmes i depurat de castellanismes. Es tracta, en definitiva, d'un treball que avui ja no es podria fer, atès que els descendents dels entrevistats no han viscut en primera persona la realitat d'aquest grup social.

Referència de la tesi

Títol: La parla d'una classe social: els senyors de Palma

Autor: Antònia Sabater Vallespir

Àrea de coneixement: Lingüística diacrònica

Departament: Filologia Catalana i Lingüística General

Directors: Joan Miralles i Monserrat i Sebastià Serra i Busquets

Qualificació: Excel·lent

Membres del tribunal

President

Dr. Joan Veny i Clar
Departament de Filologia Catalana
Universitat de Barcelona

Vocals

Dr. Brauli Montoya Abat
Departament de Filologia Catalana
Universitat d'Alacant

Secretari

Dr. Felip Munar i Munar
Departament de Filologia Catalana
i Lingüística General
Universitat de les Illes Balears

Dr. Enric Olivé Serret
Departament d'Història i Història de l'Art
Universitat Rovira i Virgili

Dr. Joan Melià Garí
Departament de Filologia Catalana i Lingüística General
Universitat de les Illes Balears